

PERSPEKTIV:

**SKAB
BYEN
SAMMEN**

BIDRAG FRA:

Jes Vagnby

Alexander von Oettingen

Jørgen Rasmussen

Tom Nielsen

OPEN ROOM

Trådløse netværk og virtuelle verdener kunne gøre os stedsløse, robotter kunne udviske håndværket, teknologien håndtere klimaforandringerne, den øgede mobilitet gøre os til fremmede i vore egne byer og eksport af velfærdsbyggeri udfordre vores etiske ståsted.

Det sker. Men det er som om, at der også sker noget andet. Det ser ud til, at vi stadig har brug for steder, at robotteknologien genopfinder håndværket, at teknologien ikke alene løser klimaforandringerne, at samskabelse vinder frem i byudviklingen og at vores velfærdsbyggeri kan tilpasse sig andre kulturer. Forandringerne og tendenserne er ikke entydige, men de påvirker vores byggede miljøer, hvordan vi bruger dem og måden vi kan bygge på i fremtiden.

OpenRoom seminarerne på Arkitektskolen Aarhus sætter fokus på udvalgte aktuelle emner i samfundet og sætter perspektiver på arkitekturens rolle. Formålet er at dele viden, åbne for nye erkendelser og herigennem opnå kvalificerede og nuancerede diskussioner og svar.

Her mødes forskere og praktiserende arkitekter og fortæller om deres perspektiver på et givent emne. Som en væsentlig del inviteres også andre fagligheder ind – en filosof, ingeniør, jurist, organisationsanalytiker, en professor i pædagogik. Deres perspektiver giver nye vinkler og en bredere forståelse af emnerne. Seminarerne er åbne for deltagere udefra. Der lyttes, debatteres og reflekteres.

Bogen du står med samler bidragene fra seminaret om samskabelse i byen. Den henvender sig til alle, der er interesserede i emnet: Bygherrer, borgergrupper, forskere, praktiserende arkitekter, politikere, beslutningstagere eller den enkelte borger i almindelighed, der er interesserede i forskellige perspektiver på, hvad der kan ligge i at skabe byen sammen.

Anne Mette Boye

Redaktør på OPEN ROOMs

Redaktør, OPEN ROOM:

Anne Mette Boye

Redaktør, "Skab byen sammen":

Jes Vagnby

Tryk: Arkitektskolens trykkeri

Forlag: Arkitektskolens Forlag

Layout: Oddfischlein og

Arkitektskolen Aarhus/

Mathias Skafte Andersen

ISBN: 978-87-90979-61-4

© 2017 Forfatterne og

Arkitektskolens Forlag

dreyersfond

ARKITEKTSKOLEN AARHUS

INDHOLD

- S. 04 **Skab byen sammen**
Jes Vagnby, arkitekt, grundlægger og indehaver
af DemokraCity™
- S. 08 **Ny tilgang til byudvikling
– social kapital og samskabelse**
Jes Vagnby, arkitekt, grundlægger og indehaver
af DemokraCity™
- S. 16 **Forandringsparathed
& flygtighed**
Alexander von Oettingen, dr.pæd., prorektor,
University College Syd
- S. 26 **Co-design & Social co-design**
Jørgen Rasmussen, strategisk design,
lektor, Arkitektskolen Aarhus
- S. 34 **Masterplan, plan B, bobler og spirer
– begreber til at forstå og diskutere
midlertidige og samskabte
byudviklingsprojekter**
Tom Nielsen, arkitekt, professor,
Arkitektskolen Aarhus

SKAB
BYEN
SAMMEN

De nordiske demokratier hører til verdens mest veludviklede og bygger på balancen mellem en central og en decentral styreform, hvor borgerne gennem selvvalgt engagement er toneangivende i beslutningsprocesserne. Men demokratiet er kommet under pres, da beslutninger globalt og nationalt flyttes længere og længere væk fra den enkelte borger.

Jo længere væk vi er fra, hvor beslutningerne tages, jo mindre trivsel og genkendelighed er der i det lokalsamfund, vi lever, og konsekvensen er en begrænsning af den demokratiske indflydelse. Der er brug for hele tiden at videreudvikle vores demokrati, hvis det skal være en attraktiv og bæredygtig model også for fremtidige generationer. Demokratiet skal udvikles og foldes ud på mange niveauer og på mange forskellige måder.

5

Retter vi blikket mod landets kommuner, skal de i fremtiden løse flere og mere komplekse opgaver for færre ressourcer med stadig større krav til opgaveløsningen. I de fleste kommuner har man allerede skåret ind til benet med hensyn til besparelser og effektivisering. Samtidig er der som konsekvens af kommunesammenlægningerne opstået storkommuner, som har sit primære fokus på den overordnede planlægning og drift – derfor er der opstået behov for en nytænkning omkring lokale organiseringer. Dette giver kommuner og borgere en oplagt mulighed for i fællesskab at udvikle rammen for lokalsamfundet. Den seneste arkitekturpolitik understøtter netop denne nytænkning. Heri står beskrevet, at danske skolebørn skal lære at arbejde med arkitektoniske modeller og i det hele taget lære af den kreative og konkrete proces, det er at udvikle et sted, hvilket understøtter tanken om at borgerne skal spille en større rolle i deres lokalområder. Der ligger en fantastisk engagerende proces gemt i arbejdet med at udvikle egne nærområder. Det er simpelthen en demokratisk og kreativ mulighed, det giver mening at involvere alle i. Det afføder et dybt og oprigtigt engagement, når man for alvor får lov til at påvirke noget.

Enhver, der har prøvet at bygge en bolig om eller sætte den i stand, kender det. Enhver, der har prøvet at rydde et stykke jord for at lave det til have, kender det. Enhver, der har malet, indrettet, gravet, sået, høstet og nydt, kender det. Kender følelsen af at der ikke er noget, der knytter én så godt til et sted, som når man har været med til at skabe det. Man får instinktivt lyst til at være i det, passe på det og til at bruge og vedligeholde det. Engagement afføder ejerskab – og derfor betaler engagement sig.

Enhver, der har prøvet at arbejde med samskabelse og aktørinvolvering, ved, at begge dele kan være langsommelige affærer. Alligevel er det svært ikke at se det som en win-win-situation for demokratiet, når en bys indbyggere tager fat. Det er måske nok langsomme, men ikke desto mindre en mere bæredygtig form for byudvikling at borgere sætter deres præg på bydannelsen og på den måde kommer aktivt ind i det fællesskab, en kommune er. Arbejdet med eget nærområde kan fremme et handlende og mere direkte demokrati.

Men det er ofte svært at føle sig som en del af bydannelsen, fordi der er en kulturel kløft mellem dem, der skaber byens rum og bygninger og dem, der bruger byen og bor i den. Trods danske traditioner for borgermøder og høringer er det normalt inden for byplanlægning, at dem, der tegner og tilrettelægger kvarterer, ofte arbejder langt fra de mennesker, der skal bo og opholde sig på de uden- og indendørsarealer, der udgør lokalområderne. Det er en fremgangsmåde, der bør ændres. Fordi arkitektur er en meget stor del af vores hverdag og liv. De fleste af døgnets timer bruger mennesker rum, der er tænkt og formet af mennesker. De bygninger, hvor vi bor, mødes, arbejder, spiser og sover, er en så naturlig del af vores hverdag, at vi knapt bemærker de påvirkninger, de har på vores liv.

Jes Vagnby

Arkitekt, grundlægger og indehaver af DemokraCity™

Siddeinstallationer der fremmer mødet mellem mennesker på Roskilde Festival (Foto: Jes Vagnby).

NY TILGANG TIL BYUDVIKLING – SOCIAL KAPITAL OG SAMSKABELSE

JES VAGNBY
ARKITEKT, GRUNDLÆGGER OG
INDEHAVER AF DEMOKRACITY™

8 Der er igennem tiden sket et markant skift i forhold til den måde, vi bruger byen og byens rum på. Tager vi tilbage til de græske bystater, var de kendetegnet ved at have agoraer som omdrejningspunkt for fællesskabet. Agoraen var stedet, hvor man handlede, skabte politik, stemte om vigtige spørgsmål og debatterede religiøse emner m.m. Agoraens fysiske udformning havde således indflydelse på menneskers bevidsthed, adfærd og samvær – og var bydannelsens mentale og sociale greb, der styrkede fællesskabet og mødet mellem mennesker.

I dag har byens centrale rum mistet betydning i forhold til dannelse af bylivet – det er blevet noget andet. I dag taler vi ikke om bydannelse, men om bypolitik og byplanlægning, hvor fokus er på at skabe kreative miljøer og oplevelsesbyer for at tiltrække erhvervsliv og turister. Denne markedsliggørelse af bydannelsen er med til at neutralisere byrummet og normalisere og materialisere bylivets behov.

Man har 'glemt' at arbejde med et byliv, der giver mening. Man har 'glemt' at arbejde med den mentale og sociale by. Den ordnede og

styrede by giver politisk og arkitektonisk mening, men den giver sjældent mening for de mennesker, der lever og bor i byen. På lige fod med et liv viet til rutiner er en kedelig by en af måderne hvorpå, man fortrænger menneskers forskellighed.

Den afgørende forskel mellem de græske bystaters og vores tids bydannelse er, at samfundet i dag ikke er tilrettelagt ud fra et hensyn til menneskets sociale behov. Byer er i dag planlagt i forhold til, hvordan vi som moderne samfund ønsker at fungere effektivt. Byer har i dag stadig agoraer, hvor interesser og fortolkninger mødes. Nok er byens rum stadig en åben scene, der konstant aktualiseres i kraft af de anvendelser og perspektiver, der træder ind på den. Men som udgangspunkt fungerer byen ud fra et økonomisk og funktionelt perspektiv, hvor rationaliteten er det bærende – hvor fokus i højere grad ligger på velfungerende infrastrukturer med gode transportmuligheder til nye boligområder og indkøbscentre.

Den moderne by er en velsmurt og effektiv maskine, hvor det æstetiske og kreative er pæn, individuel og fremmed. Der er mindre tid til fællesskabet, og nærværet forsvinder i den rationelle eller måske snarere – den reducerede by. En af de største udfordringer er at få vores byer til at betyde noget mere for de mennesker, der lever og bor i byen.

9

Der er kommet en større distance til byen. Vi er blevet fremmed i vores egen bydel. Vi arbejder et andet sted, end vi bor. Vi går i skole et andet sted. Vi handler et andet sted. Og vi holder weekend og ferie andre steder. Konsekvensen bliver, at vores livsverden foregår mere og mere fragmenteret og det, der foregår tæt på os, bliver fremmed. Alt dette betyder tab af ansvarsfølelse, engagement, og vi mister fællesskabet og dialogen. Når vi mister agoraen, mister vi et naturligt sted for mødet med forskelligheden. En by er ikke bare et sted, man bor, køber ind, går ud og lader sine børn lege. Den er et sted, der har indflydelse på, hvordan vi udvikler vores etik, hvordan vi udvikler en fornemmelse for retfærdighed, og først og fremmest hvordan vi lærer at tale med og lærer noget af mennesker, der ikke er ligesom os selv.

Spørgsmålet er, hvordan vi udvikler byer, der er åbne og modtagelige for forandringer og samtidig styrker byernes diversitet og særegenhed, så de bliver omdrejningspunkter for udviklingen af nye typer af fællesskaber med mere plads til forskellighed.

Et af nøgleordene kan være tillid.

**“KONSEKVENSEN BLIVER, AT VORES LIVSVERDEN
FOREGÅR MERE OG MERE FRAGMENTERET OG DET, DER
FOREGÅR TÆT PÅ OS, BLIVER FREMMED. ALT DETTE
BETYDER TAB AF ANSVARSFØLELSE, ENGAGEMENT,
OG VI MISTER FÆLLESSKABET OG DIALOGEN.”**

10

Figur 1. Sejlinstallation i Ørestad: Mødested, skyggeteater og vindsluse.

Figur 2. Spejlhus i Højer: Alternativt udstillingssted for byens kunstnere.

Social kapital i byudviklingen

I et demokrati som det danske spiller tillid en stor rolle. Tillid er en uundværlig del af det stof, vores samfund og vores demokrati er gjort af. Vi er afhængige af den. Uden tillid kan vores samfund ikke udvikle sig. Ifølge den amerikanske professor, Robert Putnam, er tillid hovedingrediensen i dannelsen af sammenhængskraft i et samfund – også kaldet social kapital. Social kapital har vist sig at være en stærk indikator for individets og fællesskabets velvære – og fællesskabet har en stærk indflydelse på helbredet, lykkefølelse, uddannelsesmæssig og økonomisk succes, tryghedsfølelse og det har især en stærk indflydelse på børns velfærd. Putnams overordnede pointe er, at social kapital udgør et samfunds sammenhængskraft. Jo højere grad af social kapital, jo mere velfungerende er et samfund (Putnam, Bowling Alone, 2001).

Putnam skelner i sin forklaringen af social kapital mellem to typer af netværk – vertikale og horisontale netværk – der hver udmønter sig i en bestemt type social kapital.

Vertikale netværk udmønter sig i afgrænsende social kapital, fordi de består af homogene grupper med en fælles identitet f.eks. alders-, interesse- eller religiøse grupperinger. De vertikale netværk kendetegnes af stærke sociale bånd, loyalitet og gensidighed overfor netværkets medlemmer.

Horisontale netværk udmønter sig i brobyggende social kapital. Her indgår grupper på lige fod med hinanden og fører individer fra forskellige sociale sammenhænge sammen uden at tage hensyn til de sociale skel, der måtte være mellem netværkets medlemmer.

I modsætning til afgrænsende social kapital genererer brobyggende social kapital udadvendte individer; og den tillid, der opstår i disse netværk, kan karakteriseres som tillid til 'den ukendte anden'. Derved kan vi identificere brobyggende social kapital, som det vigtigste og mest afgørende for et velfungerende samfund. Det er vigtigt at skabe et nyt og bredere 'vi' i dagens samfund – en ny type af fællesskaber med plads til forskelligheder, som kan erstatte de nuværende 'os/dem' relationer.

Der er med andre ord behov for at tænke social kapital og nye type af fællesskaber ind i den måde, vi arbejder med byudvikling og bydannelse.

Samskabelse i byudviklingen

Ser vi på, hvordan byudviklingsprojekter i dag forløber, er de meget tekniske. Byplanen bliver anskuet som et slutbillede, og involvering af aktører er mere formel end reel. Som modsætning hertil bør udviklingen af byrum – i boligkvarterer, bydele eller bycentre – ses som et skelet, der bliver fyldt ud via aktørinvolverende processer. Beboere og aktører skal være med til at udvikle, definere og sætte dagsordenen med nogle fælles mål, hvor der er tid til afprøvninger og analyser. Denne tilgang bygger på det faktum, at der findes en unik viden hos den enkelte aktør, der kan aktiveres og hjælpe med at belyse og kortlægge den kompleksitet og de spørgsmål, som arkitekturen skal forsøge at løse. Det er samtidig en måde at skabe opbakning og medejerskab til visioner og ideer for byens rum. Men man må aldrig gå på kompromis med kvaliteten – den svære øvelse er at få omsat den indsamlede viden til arkitektonisk kvalitet, hvilket må være en af arkitektens opgaver i byudviklingen.

Gevinsten ved succesfuld aktørinvolvering kan aflæses på mange forskellige parametre. Dels kan involveringen legitimere indsatsen omkring et projekt, forebygge konflikter, skabe stedsidentitet og tilhørsforhold, modernisere og demokratisere og dels kan involvering skabe netværk, tillid og en øget sammenhængskraft.

13

”EN NY FORM FOR SAMFUNDSUDVIKLING, HVOR VI GØR OP MED VORES HOMOGENE KULTUR, DER HOVEDSAGELIGT ER STYRET AF TRADITIONER, RATIONALITET OG NORMER. HVOR VI GIVER HINANDEN LOV TIL AT TÆNKE NYE TANKER, OG HVOR VI HAR MODET TIL AT INDGÅ I DIALOG MED HINANDEN.”

Enhver bydel eller lokalområde kan aktiveres og få en helt ny fortælling og selvfølelse. Og i arbejdet med nye rum og fællesskaber kan man ikke undgå at komme til at lære hinanden at kende. Derfor er byudviklingsprojekter også en konstruktiv måde at arbejde med sammenhængskraft. Samarbejde udligner sociale, etniske og faglige skel. At skabe noget sammen giver tryghed, modvirker ensomhed og giver en øget ansvarsfølelse. Alle får det godt af at blive mødt med

tillid og blive brugt. Det kan måske ikke ses på bundlinjen på det første årsregnskab i kommunen, boligselskabet eller boligforeningen, men på den lange bane er samskabelse alle pengene værd.

Igennem de sidste år har jeg sammen med gode aktører og Arkitekt-skolens studerende udviklet konceptet DemokraCity. Projekterne er udviklet på stedet i forskellige bydele med de mennesker, der bor der. I det arbejde tænker vi bydannelse som en ny måde at være sammen på. En ny form for samfundsudvikling, hvor vi gør op med vores homogene kultur, der hovedsageligt er styret af traditioner, rationalitet og normer. Hvor vi giver hinanden lov til at tænke nye tanker, og hvor vi har modet til at indgå i dialog med hinanden. I arbejdet med at opnå en fælles identitet og brobyggende social kapital, kan byudviklingen anskues ud fra tre perspektiver – mental, social og fysisk byudvikling.

Mental byudvikling handler om at skabe en bevidsthed om en bys identitet, værdier og fortællinger. Har byen sin egen identitet? Findes der traditioner i byen? Er der tænkt på sanselighed og bevægelse i byrummet? Foregår der arrangementer og events for beboerne? Er der på nogen måder ejerskab til byen?

Social byudvikling handler om menneskerne i byen. Beboerne, aktørerne og fællesskaberne. Hvordan er beboerdiversiteten? Hvordan er befolkningstætheden? Hvem er ildsjælene? Hvem er usynlige i bybilledet? Er der mødesteder i byen, der afhjælper ensomhed? Føles det trygt at bevæge sig i området både nat og dag?

Fysisk byudvikling handler om byens arkitektur og struktur. Er byens fysiske rammer planlagt til at styrke mødet, samværet og dialogen mellem beboerne? Er der tænkt på alle aldersgrupper, køn og etniciteter? Er veje og byggeri henvendt til biler eller mennesker? Er byrummene overdimensionerede eller intime, imødekommande rum? Inviterer byrummene til ophold? Er der nicher og kroge, der virker indbydende? Hvordan er belysningen i området?

Gennem samskabende forløb involveres borgere i at identificere, forstå og løse udfordringer og muligheder i deres nærmiljø. Borgernes engagement og deltagelse bliver byens attraktion og er med til at øge lokalområdernes sammenhængskraft. Denne proces gør, at beboerne i området får et ejerskab til området. Ikke et etnisk ejerskab, men et beboerejerskab, som potentielt kan bidrage til identitetsoverlap på tværs af forskellige grupperinger. Et stærkt medborgerskab er med

15

Figur 3. Performance af unge i forbindelse med byudviklingsprojekt i Højer.

til at forebygge, at der kan være beboere, der evt. er på vej til at blive modborgere.

Engagement afføder ejerskab. Det er et vigtigt budskab. Jo mere man deltager, jo gladere bliver man for resultatet. Og jo mere man har været med til at skabe et mentalt, socialt og fysik rum, jo mere bruger man stedet, og jo bedre passer man på det.

Med agoraen som forbillede, kan vi skabe nærværende byer baseret på fællesskaber.

Illustrationer

Alle illustrationer er forfatterens.

FORANDRINGS- & FLYGTIGHED

ALEXANDER VON OETTINGEN, DR.PÆD.,
PROREKTOR, UNIVERSITY COLLEGE SYD

16 Byudvikling og demokratisk samskabelse handler også om forandring, udvikling og flygtighed. Vi lever i en tid med hastig forandring, hvor ikke kun nære relationer skifter, men også sociale sammenhænge og de lokale kontekster. Hvis man fx besøger Hamborg, vil man kunne se, hvordan pakhuse i havneområdet er omskabt til innovative værksteder, kontorer, lejligheder, cafeer og restauranter. Her er det kreative og innovative i højsæde. Hvad der før var en klassisk havn er nu en oplevelses sted. Aarhus har de samme steder og bygninger. Vi opholder os i det 'flydende moderne,' hvor det flygtige, æstetiske og innovative er i højsæde.

Den tyske sociolog Andreas Reckwitz taler om, at vi lever i et 'kreativitetsdispositiv'.¹ Alt bliver til kreativitet og design i vores tider. Et 'dispositiv' er et begreb af den franske filosof Micheal Foucault og handler om at afdække hvilke dispositioner, der disponerer vores tænken og handlen. Reckwitz viser, at kreativitet og æstetik i dag er en sammenblanding af mode, kommunikation, videnskab, politik og arkitektur. Fænomener der tilsammen udgør et dispositiv

som disponerer vores adfærd, forventninger og forandringer. I den analyse viser han bl.a., at også byen og byplanlægning er underlagt denne transformation fra det rationelle og planbare til det æstetiske og flydende. Fra borgerskabets by med den tydelige adskillelse i land og by, til industrisamfundets funktionelle by og til vores æstetiske by (CreativCity), hvor mennesker skal kunne gå og nyde øjeblikket, andre mennesker og få oplevelser. Byen og byens kreative indretning skal modvirke kedsomhed og funktionalitet.

Det sætter nye krav til borgeren og de nære demokratiske erfaringer, vi kan opleve i det lokale bymiljø. Vi skal kunne håndtere flydende og hastige forandringer og lære at se de muligheder, det giver. Det handler om at tage del og deltage i forandringer og ikke lade sig kue af det hastige og flygtige.

Forandringsparathed er jo et spørgsmål om, hvad der skal til for at mennesker forandres, og at de ændrer deres liv eller tør ændre deres sædvaner, mønstre og rutiner. Det er ikke nemt at forandres. Især ikke hvis man er voksen og har en daglig praksis og hverdag. Voksne har det svært med forandringer.

”DET SÆTTER NYE KRAV TIL BORGEREN OG DE NÆRE DEMOKRATISKE ERFARINGER, VI KAN OPLEVE I DET LOKALE BYMILJØ. VI SKAL KUNNE HÅNDTERE FLYDENDE OG HASTIGE FORANDRINGER OG LÆRE AT SE DE MULIGHEDER, DET GIVER. DET HANDLER OM AT TAGE DEL OG DELTAGE I FORANDRINGER OG IKKE LADE SIG KUE AF DET HASTIGE OG FLYGTIGE.”

17

Det er anderledes med børn. De forandres hver dag. De må være forandringsparate hele tiden, fordi de skal lære – i skolen, derhjemme, blandt venner, i forhold til deres forældre etc. Voksne mennesker har – ejendommelig nok – tabt evnen og modet til at lære noget nyt. At lære er ikke så nemt, som man umiddelbart skulle tro. Ofte hører man, at vi skulle leve i et læringssamfund, og at vi lærer, så længe vi lever – men det passer ikke. Vi lærer faktisk ikke så meget nyt, selvom vi bilder os det ind. Det er fordi, der bag læringen ligger en negation og en afhængighed, som voksne mennesker ikke kan tåle, men som børn og unge mennesker må acceptere.

”FORANDRINGSPARATHED ER JO ET SPØRGSMÅL OM, HVAD DER SKAL TIL FOR AT MENNESKER FORANDRES, OG AT DE ÆNDRER DERES LIV ELLER TØR ÆNDRE DERES SÆDVANER, MØNSTRE OG RUTINER. DET ER IKKE NEMT AT FORANDRES. ISÆR IKKE HVIS MAN ER VOKSEN OG HAR EN DAGLIG PRAKSIS OG HVERDAG. VOKSNE HAR DET SVÆRT MED FORANDRINGER.”

Når vi taler om forandringsparathed, må vi også se det i sammenhæng til den tid og det rum, vi lever i og under. Tid og sted er konstituerende for forandringer. Det tager tid at lære noget nyt, og det sker ét sted og ikke bare et eller andet sted. Vi forandres over tid og sted.

Men spørgsmålet er, om vi oplever den tid, vi lever i som fast og stabil eller som flygtig og flydende. Føler vi os ‘kastet ud i verden’ eller føler vi os ‘båret af verden’ og de mennesker og steder, vi er en del af. Forstår vi systemers rationale på den ene side (kommunen der har en plan og et system) og menneskers ideer, planer, ønsker på den anden side? Hænger disse to ting sammen, er vi båret af verden. Kommer de i ubalance, føler vi os kastet ud i noget, vi måske ikke har villet og derfor har svært ved at forstå.

På mange måder lever vi i det ‘abstrakte samfund’, hvor det kan være svært at se sammenhænge, mønstre og strukturer, og hvor vi mere og mere taber blikket for det nære, det som ligger lige for etc.²

I det ‘abstrakte samfund’ kan forandringsparathed hurtigt slå om i det modsatte: i forandrings-modvilje eller forandringsangst. Når forandringer ikke mere er selv-formulerede, selv-arrangerede, selv-villede eller selv-valgte, men fremmed bestemt. Så er det, at vi kastes frem og tilbage.

Hastighed og forandringskrav er blevet så massivt og grundlæggende – siger den tyske politolog Hartmut Rosa – at vi oplever at leve på en ‘stejl bakke’ – en skrå afgrund – hvor vi hele tiden må løbe for ikke at falde ned og for at kunne følge med. Vi lever i et ‘hamsterhjul’, hvor vi løber og løber uden at komme nogen vegne. Hastig – stilstand.³ Og hvor stilstand vil betyde tilbagegang og dermed undergang. En tid, hvor man ikke føler at have tid til at vente, stoppe op, holde pause,

slappe af, tænke sig om, fordi det vil betyde mindre tid til at nå alt det, man skal nå. Hastigheden i tiden er fremmedgørende, fordi den tvinger til forandring.

Campingpladsen

Den polske filosof Sigmund Bauman har beskrevet vores tid som 'flydende modernitet',⁴ i modsætning til det modernes tro, at vi med viden og videnskab kan bygge et sikkert og rationelt samfund, hvor tingen er fast – og det vil sige planbart – er det 'flydende moderne' karakteriseret ved flygtighed og foranderlighed.

Det flydende moderne er et liv, hvor de vilkår, mennesker lever og handler under, konstant forandres, uden at handlingerne og erfaringerne når at blive til vaner og rutiner.

Det gælder også for vores forståelse af demokrati og fælleskab. En udpræget forestilling i vores rationelle fornuft er, at vi med den levende samtale – diskursen – kan finde frem til, hvad vi vil med hinanden, og hvilke værdier vi vil bygge et samfund på. Det 'bedre argument' – som filosofen Habermas kalder det – er tvangen, som vi alle må underkaste os. Denne forestilling bygger på en harmonisk tanke om, at vi har noget tilfælles, som vi kan bygge på. Det kan være, at vi ikke kan se det, men det er der, når vi først taler sammen længe nok. At forandre sig er at forandre sig i kraft af en fælles forståelse, som rationelt kan gøres til genstand for en deliberal diskurs – som det hedder.

19

"EN UDPRÆGET FORESTILLING I VORES RATIONELLE FORNUFT ER, AT VI MED DEN LEVENDE SAMTALE – DISKURSEN – KAN FINDE FREM TIL, HVAD VI VIL MED HINANDEN, OG HVILKE VÆRDIER VI VIL BYGGE ET SAMFUND PÅ."

Det flydende moderne har en anden struktur. Ifølge Bauman lever vi alle som om, vi lever på en campingplads. På en campingplads har vi ikke meget tilfælles andet end, at vi har et sted, som vi kan stille vores campingvogn på, og at vi dagen efter kan være væk

igen. Campingpladser er steder, men de er flygtige steder, fordi de forandres konstant. Vi kan godt involvere os i vores naboer – dem vi ligger ved siden af – men ikke for meget, fordi de er væk den næste morgen. Måske lover vi hinanden at ses næste år, men det gør vi ikke – hvorfor skulle vi også.

På campingpladser lever vi med hinanden, men på afstand ikke i nærheden af hinanden. Og er vi utilfredse og sure på vores nabo, flytter vi bare til den næste campingplads. Vi sætter os ikke sammen for i bedste Habermasånd at finde det bedre argument – vi finder en anden campingplads.

I det flydende moderne er forandring det, der kendetegner os – på godt og ondt.

Gegenwartsschrumpfung

Men et liv i det flydende moderne – hvor det æstetiske og kreative er blevet permanent – er også et "risikoliv," fordi man hurtigt kan blive ramt af tidens flygtighed og angsten for ikke at kunne følge med. Det flydende liv er en kæde af nye begyndelser uden egentlige afslutninger. Det er et problem for forandringsparathed. Hvem tør forandre sig, når man ikke ved, hvor det slutter? Begyndelse og afslutning er væsentlige parametre i forandringer, men som i det flydende moderne kommer i ubalance.

Den tysk-schweiziske filosof Hermann Lübbe har præget et begreb, der præcis beskriver denne ubalance, og som beskriver, under hvilke forhold eller tidsforhold forandringens hastighed og forandringsparathed må ske.

**"CAMPINGPLADSER ER STEDER, MEN DE ER FLYGTIGE
STEDER, FORDI DE FORANDRES KONSTANT. VI KAN
GODT INVOLVERE OS I VORES NABOER – DEM VI LIGGER
VED SIDEN AF – MEN IKKE FOR MEGET, FORDI DE ER
VÆK DEN NÆSTE MORGEN. MÅSKE LOVER VI HINAN-
DEN AT SES NÆSTE ÅR, MEN DET GØR VI IKKE
– HVORFOR SKULLE VI OGSÅ."**

Lübbe taler om, at vi lever i en tid, hvor nutiden forsvinder. "Gegenwartsschrumpfung" kalder han fænomenet.⁵ "Gegenwart" er det, vi måske på dansk kunne kalde for nutid, men det ville ikke ramme kernen. "Gegenwart" er den 'nærværende tid' eller 'tilstedeværelses-tiden' dvs. den tid vi oplever som vores erfarings-tid og samværs-tid. Eller udtrykt med Lübbes ord: den tid, hvor erfaringer, vi har gjort, og forventninger, vi gerne vil gøre i fremtiden, har en udstrakthed og hænger sammen. Skrumper disse to sider, forsvinder den "nærværende tid."

"I EN TID, HVOR HASTIGHED OG FORANDRINGS- PARATHED ER DET NORMALE – I EN KREATIVITETSTID – KAN VI IKKE MERE GÅ UD FRA, AT DEN 'NÆRVÆRENDE TID' HAR EN LANGTIDS- HOLDBARHED. TVÆRTIMOD SKRUMPER DEN NÆRVÆRENDE TID."

Lad mig prøve at uddybe. Det vi oplever som betydningsfuldt i det nærværende – det kan være de mennesker, vi er sammen med, de steder vi opholder os i, de genstande vi omgiver os af eller de jobmuligheder vi kan erfare – alle disse ting har en holdbarhed i fremtiden. Vi kan regne med, at de også er der om mange år. Men i en tid, hvor hastighed og forandringsparathed er det normale – i en kreativitetstid – kan vi ikke mere gå ud fra, at den "nærværende tid" har en langtidsholdbarhed. Tværtimod skrumper den nærværende tid.

21

Nu kan man sige, at nærvær altid er et øjeblik, men de erfaringer, disse øjeblikke giver, må have en eftervirkning og klangbund for at blive betydningsfulde. Hvis de forsvinder, skrumper øjeblikket.

Det får betydning for vores oplevede erfaringer og vores levede liv. Hvor den nærværende tid skrumper, kan gjorte erfaringer ikke mere bruges. Man behøver i dag ikke at have levet et langt liv for at opdage, at ens erfaringer kommer til kort for at forstå samtiden. Det gamle bliver i dag hurtigt gammelt. Forandringerne sker så hurtig, at vi ikke mere kan bruge vores levede liv til at forstå nutiden.

Gegenwartsschrumpfung er et problem for vores forandringsparathed fordi den gør det svært at forandre sig selv.

Der findes en positiv forandringsparthed og en negativ forandringsparthed. Forandringer er altid positive, når de som udgangspunkt har menneskets frihed og samvær. Vi oplever os som værende herre i eget hus. Forandringer er berigende, fordi vi selv er aktører i dem, selvom vi gør os fremmede ved at bevæge os ind i noget, vi endnu ikke forstår og endnu ikke kan.

“NU KAN MAN SIGE, AT NÆRVÆR ALTID ER ET ØJEBLIK, MEN DE ERFARINGER, DISSE ØJEBLIKKE GIVER, MÅ HAVE EN EFTERVIRKNING OG KLANGBUND FOR AT BLIVE BETYDNINGSFULDE. HVIS DE FORSVINDER, SKRUMPER ØJEBLIKKET.”

Omvendt er forandringer negative, når det er fremmedgjorte forandringer. Når vi netop ikke mere er herre i eget hus, fordi andre har villet forandre os.

22

Det behøver ikke at være bevidst. Som om nogen bevidst tvinger os til forandring og forandringsparthed. Nej, det er mere tidens underlæggende stemning eller undertone, at vi bliver nødt til at forandre os, selvom vi ikke ved hvorfor og hvordan.

Negative erfaringer

Men på den anden side skal forandringer til, hvis livet skal leves, og derfor er forandringsparthed også et grundfænomen i menneskers liv.

Inden for den praktiske filosofi skelner man mellem erfaringer, som vi gør hele tiden, men som egentlig ikke sætter sine dybere spor, og så så de erfaringer som forandrer os for alvor og forandrer vores forståelse af verden.

Filosoffen Hans-Georg Gadamer har i sin analyse af erfaringer peget på, at vi i dagligdagen oplever og erfarer en masse ting, som egentlig ikke optager os meget.⁶ Vi oplever dem egentlig

ikke rigtig, men tager dem for givet. Disse erfaringer indordner sig alle vores andre erfaringer uden at gøre indtryk og forskel. Man kan sige, de bekræfter vores tidligere gjorde erfaringer og bekræfter derfor det, vi allerede godt ved. Vi ved, hvad hinanden siger, gør, og vi ved, hvordan tingene stort set hænger sammen.

(Vi kan spørge os selv, hvornår vi egentlig erfarede noget nyt! Noget som vi ikke havde troet, ikke vidste, ikke kendte? Det sker egentlig ikke så tit. De fleste af vores erfaringer er allerede kendte erfaringer. De forandrer egentlig ikke noget, men bekræfter det, vi allerede ved.)

Men så findes der erfaringer, som vender tingene på hovedet – negative erfaringer. Det er ikke erfaringer, som behøver at gøre ondt eller være ubehagelige. Men det er erfaringer, som negerer den verden og den tilværelse, vi kender. Pludselig kender vi ikke mere verden, fordi vi møder en modstand, en anden form, et andet menneske, et andet rum, en anden situation etc.

Det er i mødet med 'den anden' – som vi ikke kender – og 'det andet' – vi ikke kendte, at forandringer sker. Man lærer ved at blive fremmed for sig selv – gennem negative erfaringer. Derfor kan man sige som læringsteoretikere også gør – at læring gør ondt!

23

Ondt, fordi den er en afstand, en distance til det, man er fortrolig med. Læring er højrisiko på mange planer, og derfor har vi voksne så svært ved at lære, mens børn bare tager det for givet. Men hvor det går godt, er det livsbekræftende i høj-potens.

Heterotopier

Jeg vil gerne afslutte mine sporadiske nedslag om forandringsparathed og flygtighed med et begreb, som er hugget af Michel Foucault, og som på mange måder beskriver essensen i DemokraCity.

**”MAN LÆRER VED AT BLIVE FREMMED FOR SIG SELV
– GENNEM NEGATIVE ERFARINGER.
DERFOR KAN MAN SIGE SOM LÆRINGSTEORETIKERE
OGSÅ GØR – AT LÆRING GØR ONDT!”**

I 1966 holdt Foucault radioforelæsninger, hvor han introducerede begrebet "mod-steder" (heterotopier).⁷ Ifølge Foucault findes der steder, bygninger, landskaber og pladser, som ikke findes noget sted på et landkort eller i virkeligheden. De er utopier i vores fortællinger og fantasier. Det er tider og steder, vi drømmer os til, og som aldrig bliver til virkelighed.

Men så findes der også 'steder', som er utopiske og så alligevel virkelige. Det er steder, som findes, men som findes i en form for distance til den virkelige virkelighed, kunne man sige. De er mod-steder – heterotopier – til virkeligheden, fordi vi her ikke er underlagt en bestemt handlingstvung, men kan være til stede på en anden måde og under andre vilkår, end dem vi kender. Heterotopier giver rum og plads for vores fantasier, tanker og drømme og danner på den måde et modsted til den reelle virkelighed. Haven, som vi går og opholder os i, er et sted, der giver ro og skaber eftertanke. Legepladsen, børn og voksne kan lege på, skaber fantasier og forældrenes seng, som børn leger og gemmer sig i om søndagen, er et modsted mod den hastige hverdag, de til daglig skal håndtere. I sengen kan de lege og drømme.

"HETEROTOPIER GIVER RUM OG PLADS FOR VORES FANTASIER, TANKER OG DRØMME OG DANNER PÅ DEN MÅDE ET MODSTED TIL DEN REELLE VIRKELIGHED."

Skolen er fx en heterotopi. Den findes helt konkret og er samtidig et "andet sted", fordi den beskæftiger sig med viden, ideer, kundskaber, fortællinger, samvær og fagligheder, som ikke direkte kan omsættes i tiden, men som åbner horisonter. Bydelen, som indrettes på ny, bliver pludselig til et "mod-sted", som er konkret og så alligevel et 'andet sted.' En ny form for samvær skabt i et kendt rum og på et kendt sted.

Foucault skelner mellem heterotopier, som har tiden, festen eller overgangen som afsæt. Museer og biblioteker er steder, hvor tiden står stille, mens teateret og festpladsen er steder, hvor tiden og glæden løber hurtigt. Men så findes der også steder, som ikke er til for evigheden eller festen, men for formidlingens og forvandlingens skyld. Skolen/ universitetet er et sted, hvor viden og kultur bliver formidlet videre til den næste generation. Så at naive mennesker, ifølge Foucault, kan blive til "oplyste mennesker".

Når vi arbejder med samskabelse, der har drømmen om et andet slags sted det det også en heterotopi – den er en idé, som bliver konkret virkelighed. I det lokale samfund i byrummet opstår et mod-sted. Det er en heterotopi, fordi den inviterer ind i en'anden virkelighed'. Ideen bliver til virkelighed – men bare et andet sted.

Noter

¹ Andreas Reckwitz: Die Erfindung der Kreativität, Suhrkamp: Berlin: 2013.

² Hans Henningsen: Det abstrakte samfund, Ny Askov: 2015.

³ Hartmut Rosa: Beschleunigung und Entfremdung, Suhrkamp: Berlin: 2014.

⁴ Zygmunt Bauman: Flüchtige Moderne, Suhrkamp: Berlin: 2013.

⁵ Hermann Lübbe: Im Zug der Zeit, Springer: Berlin: 2003.

⁶ Hans-Georg Gadamer: Wahrheit und Methode, J.C.B. Mohr: Tübingen: 1990.

⁷ Michel Foucault: die Heterotopien. Der utopische Körper, Suhrkamp: Berlin: 2013.

⁸ <http://videnskab.dk/kultur-samfund/hvorfor-er-danmark-et-af-verdens-lykkeligste-lande>.

CO-DESIGN & SOCIAL CO-DESIGN

JØRGEN RASMUSSEN,
STRATEGISK DESIGN,
LEKTOR, ARKITEKTSKOLEN AARHUS

Co-design og social co-design handler om at inddrage brugere og borgere aktivt som med-designere og med-skabere i udviklingsprojekter og processer. Metoden har fundet indpas både i virksomheder, som en forretningsstrategi og i det offentlige system.

26

Inden for industrien er metoden blevet en del af mange virksomheders forretningsmodeller, hvor man for det første drager fordel af den viden og de ressourcer, der findes hos brugerne, og for det andet skaber tillid og dermed ejerskab og loyalitet hos kunderne. I det offentlige arbejder man i særlig grad med at opbygge ejerskab og retning for de forandringsprocesser, som samfundet løbende gennemgår. Det danske velfærdssystem er på mange måder under pres, og det er derfor vigtigt at arbejde bevist med at udvikle på bærende elementer som ejerskab, ansvarlighed og deltagelse.

De nye forretningsmodeller

I industrien har co-design vist sig at være en 'gamechanger' hos rigtig mange virksomheder. Ved at inddrage brugere og kunder i udviklingen af produkter og ydelser åbner man op for at ændre ved virksomhedens suveræne 'ret' til at bestemme over egne ydelser. Strategien er med til at demokratisere industrien, på godt og ondt. Derfor er co-

designprocesserne ikke bare med til at ændre forretningsstrategier i industrien og deres produkter og ydelser, men den er også med til at ændre brugere og kunders forhold til de brands, der producerer de pågældende produkter og ydelser. Det er ikke nødvendigvis pris og funktion, der betyder mest, men begreber som tillid, ejerskab og identitet bliver vigtige parametre.

Det nye demokrati

Man kan med en vis ret sige, at hele det danske samfund gennem de demokratiske processer er et socialt co-design, som vi alle deltager i, mere eller mindre aktivt. Tidligere, og måske nu genfødt med det nye parti Alternativet, var borger- og vælgermøder et vigtigt element i den politiske proces. Her kunne borgere komme med forslag til den politiske dagsorden og gennem dialog påvirke deres repræsentanter i det politiske 'produktionsapparat', folketinget. I dag er disse processer grundlæggende forandret gennem de digitale- og sociale medier, men mange af de oprindelige demokratiske elementer er at finde i grundlaget for de brugerinddragende samskabelsesmodeller, der findes i dag.

27

Begreberne

I normal anvendelse af begreberne co-creation og co-design skelnes der sjældent mellem disse to betydninger. Liz Sanders skelner imidlertid på nedenstående måde, og det er denne begrebsforståelse, der er gældende i dette kapitel.

"co-creation refers to any act of collective creativity, i.e., creativity that is shared by two or more people. Co-creation is a very broad term with applications ranging from the physical to the metaphysical and from the material to the spiritual"

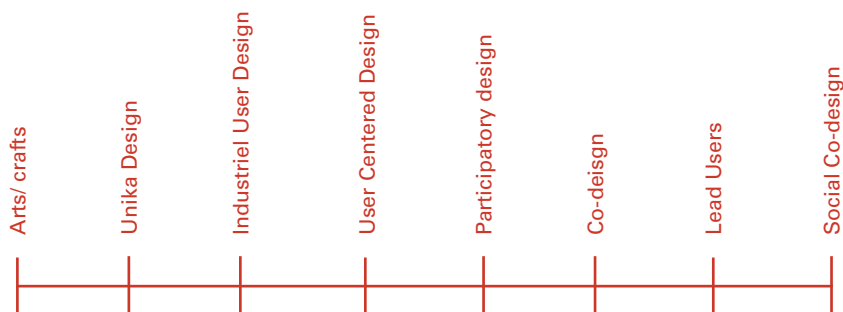
"co-design indicates collective creativity as it is applied across the whole span of a design process." ¹

Co-creation er således et begreb, der hentyder til situationer, hvor flere forskellige individer eller fagligheder indgår i udviklingsprocesser. Co-design handler dertil om inddragelse i designprocesser, der på et designmetodisk grundlag forholder sig til konkrete problemer og mål. Co-design er i den forstand en specifikt designmetodisk

”MAN KAN MED EN VIS RET SIGE AT HELE DET DANSKE SAMFUND, GENNEM DE DEMOKRATISKE PROCESSER, ER ET SOCIALT CO-DESIGN SOM VI ALLE DELTAGER I, MERE ELLER MINDRE AKTIVT.”

tilgang til co-creation, og det er en naturlig videreførelse af de brugerinddragelsesprocesser, der for længst har vundet indpas i nutidens designprocesser.

Selve processen, altså den måde designprocessen gennemføres på, kan have mange former. Fælles for co-design er, at brugere, altså 'ikke designerne', deltager aktivt, og at det som udgangspunkt er brugerens input og holdninger og det tværfaglige samarbejde mellem de involverede interessenter, der er i centrum for processen. En holistisk og kollaborativ proces.

Figur 1. Udvikling af designproces i forhold til brugerinddragelse.

Disse 'human centered' eller 'brugercentrerede' processer, hvor brugere/kunder/borgere inddrages som aktører i processerne, trækker således på den store mængde af viden, der er til stede i markedet. Særligt hvad angår brugerbehov og kulturelle trends. Figur 1 viser udviklingen af designprocessen i forhold til brugerens inddragelse i processen. Hvis man betragter kunst eller håndværk som baggrunden eller udgangspunktet for de tidlige designaktiviteter, handlede det her om, at kunstneren eller håndværkeren udnyttede sit talent til at udvikle eller designe et produkt, som kunden så købte. Kunden valgte således produktet i forhold til den 'stil', man ønskede at f.eks. huset skulle have. Unikadesign har traditionelt fungeret efter de samme

principper, men er, gennem mulighederne i de nye post-industrielle og digitale produktionsvilkår, revitaliseret i form af 'custom designede' produkter. Her kan kunden f.eks. udpege en særlig sammensætning af former, farver, dekorationer eller størrelser, der kan skabe en form for kontrolleret co-designproces i den afsluttende del af processen.

Fra at være den selvrealiserende designer/håndværker, som skabte 'værker', blev 'den moderne' designer 'partner' med industrien og de industrielle produktionsvilkår. Masseproduktionens fremstillingsvilkår blev et designelement, der skulle indtænkes. Omkostningsniveau og teknologisk udvikling blev, ud over æstetik, designerens vigtigste virkemidler. Efterhånden som teknologien bidrog til produkternes og samfundets øgede kompleksitet, skiftede designerens fascination af de teknologiske muligheder til en ansvarstagen for brugerens tilgængelighed til teknologiens muligheder. Brugeren blev omdrejningspunktet, og designeren inddrog i stigende omfang brugerundersøgelser i sin undersøgelsesproces. Graden af inddragelse har siden bevæget sig fra en brugercentreret designresearch, hvor brugerens behov undersøges gennem antropologiinspirerede metoder, til direkte inddragelse af brugeren i designprocesserne som i participatory designprocesser. Liz Sanders refererer til participatory design research som 'Scandinavian', hvilket

29

"FÆLLES FOR CO-DESIGN ER, AT BRUGERE, ALTSÅ 'IKKE DESIGNERE', DELTAGER AKTIVT, OG AT DET SOM UDGANGSPUNKT ER BRUGERENES INPUT OG HOLDNINGER OG DET TVÆRFAGLIGE SAMARBEJDE MELLEM DE INVOLVEREDE INTERESSETER, DER ER I CENTRUM FOR PROCESSEN."

økonomiske modeller og er et centralt element i den kraftigt voksende 'we-economy', økonomen Erik von Hippel² identificerede allerede i 80'erne en co-designer, der ikke bare tog del i processerne, men som var den igangsættende kraft. Han kalder denne type brugere for 'lead users', og fælles for dem er, at de selv tager initiativ til at designe eller re-designe produkter eller systemer, der løser deres problemer eller

udnytter nye muligheder i markedet. Han ser et kæmpe potentiale for virksomheder i at finde sådanne lead users og inddrage disse i udviklingsarbejdet. Det samme potentiale findes inden for social co-design, hvor ressourcestærke individer selv tager initiativer til at udvikle på lokalsamfundet.

We-økonomien³ eller deleøkonomien, som er en helt ny måde at tænke økonomi på, viser hvordan nye ydelser aktiverer brugere til at tage aktivt del i produktudviklingen eller ligefrem at producere ydelserne. Uber⁴ er et godt eksempel på, at hvis der udvikles systemer, der løser brugernes behov, er brugerne eller kunderne endda villige til selv at blive serviceydere og stille med 'produktionsapparatet', f.eks. deres egen bil. Airbnb⁵ er et andet eksempel. Her lukker ganske almindelige familier dørene op for fremmede lejere, fordi Airbnb systemet er bygget på tillid og foreskriver en social adfærd hos kunderne, der skaber trygge rammer omkring transaktionen.

Denne nye deleøkonomiske dagsorden tager således de nye 'online' teknologier i brug og skaber helt nye muligheder for co-design hos forbrugerne. De bygger på en total gentænkning af konventionelle forretningsmodeller og skaber rammerne for en hidtil uset grad af interaktion på tværs af alle tænkelige barrierer, inklusiv landegrænser. Det er naturligvis det økonomiske incitament, der driver de deleøkonomiens processer, men deleøkonomiens co-kreative adfærd og principper er også relevant for andre non-profit domæner.

Social kapital

Sanders/ Simons⁶ beskriver co-creation ud fra forskellige domains hvor co-creation skaber forskellige typer af værdi:

Økonomisk værdi

Oplevelsesmæssig værdi

Social værdi

Disse forskellige tilgange eller domæner, hvor co-creation optræder, åbner op for en række forskellige mål for værdi. Værdier kan være af økonomisk karakter, (f.eks. forbedret konkurrenceevne, højere salgspris eller nye forretningsmodeller) de kan tage form af en forbedret oplevelse (f.eks. forbedret borgerservice) og ikke mindst som ejerskab til nye sociale tiltag f.eks. som deltagelse i nærdemokratiske processer.

Lead Users

En Mountain Bike er et godt eksempel på et produkt, der opstod ud af Lead Users ønske om at køre off-road cykel. I begyndelsen af 1970'erne begyndte nogle entusiastiske cyklister således at efterleve et behov for at køre off-road, hvor der på det tidspunkt ikke eksisterende den type udstyr. De udviklede derfor deres egne cykler og cykeldele, der kunne løse denne specifikke opgave. De behov, disse Lead Users oplevede, viste sig at have en bred appel hos brugere, der ikke selv kendte behovet før produktet eksisterede. Cykelproducenterne fik efterfølgende øje på mulighederne, og mountainbikes er efterfølgende blevet en kæmpe industri med en generel efterspørgsel, som i dag genererer milliarder af kroner i salg.

At denne cykeltrend fortsætter med at udvikle sig, og at udviklingen stadig er drevet af førende brugere, indikerer, at denne mekanisme ikke er begrænset til en branchens tidligste dage. Faktisk er andelen af brugernes innovationer inden for felter som dette blevet rapporteret at være så høj som 30%.

Disse værdibegreber kan under de rette forhold smelte sammen, så de sociale strukturer skaber økonomisk værdi og bliver til social kapital. Social kapital kan i princippet omregnes til monetær værdi som f.eks. vernetjenester, men dette giver kun mening, når man skal argumentere for at investere i sociale udviklingsprocesser. Værdien opleves som større livskvalitet for de implicerede og er med til at opbygge ansvarlighed for eget liv – altså mindre afhængighed af samfundets sociale systemer. Velfungerende sociale strukturer i lokale samfund kan således betyde en større søgning af nye beboere til disse områder end til dårligere fungerende områder. Dette påvirker ikke bare kvaliteten i den enkeltes dagligdag, men også noget så konkret som ejendomspriserne og mulighederne for at investere i forbedringer af lokalsamfundet.

31

Netop de demokratiske værdier er tæt forbundet med, at borgere inddrages i samfundsmæssige beslutningsprocesser og som sådan inddrages aktivt i samfundets udvikling. Man kan, som tidligere nævnt, sige, at det danske samfund er vores alles co-creation proces, og at demokratiets spilleregler opfordrer til deltagelse, ikke bare i de obligatoriske valghandlinger, men i alle samfundets aspekter. Den nationale arkitekturpolitik fra 2014 hedder således: Mennesket i Centrum. Her indskærpes det over for kommunerne, at inddragelsesprocesser er helt essentielle i opbygningen af vort demokratiske samfund.

"NETOP DE DEMOKRATISKE VÆRDIER ER TÆT FORBUNDET MED, AT BORGERE INDDRAGES I SAMFUNDSMÆSSIGE BESLUTNINGSPROCESSER OG SOM SÅDAN INDDRAGES AKTIVT I SAMFUNDETS UDVIKLING."

"Med borgernes deltagelse sikres, at projektets indhold målrettes de lokale ønsker og behov. Samtidig bidrager inddragelsen til, at der oparbejdes et fælles ejerskab til projektet. Er borgerne med til at fastlægge rammerne for udvikling af lokalområdet, er der stor sandsynlighed for, at de passer bedre på området."

De demokratiske processer, som vi kender dem i Danmark, er måske ikke de mest agile former for udviklingsmodeller. Ikke desto mindre er det netop det demokratiske design, vi i fællesskab har valgt at leve efter. Vi udvikler løbende på designet og har i en årrække været "verdens mest lykkelige folk". Selv om denne form for målinger kan diskuteres, er det ifølge Bent Greve, professor i samfundsvidenskab, RUC, ikke helt tilfældigt. Der er en lang række faktorer, der har indflydelse på et sådan resultat. Ikke overraskende er det blandt andet fordi, vi er et af verdens rigeste og mest lige lande, men som noget af særlig stor betydning nævner Bent Greve:

"Danmark er også et af de lande, hvor der er stor politisk stabilitet og tiltro til, at der ikke er korruption og at vi kan tro på andre mennesker."

Designet af vort samfund, altså den måde vi har valgt at leve sammen på, er altså af afgørende betydning for vores glæde i dagligdagen. At Danmark efter en årrække på førstepladsen er dumpet ned på en tredjeplads i 2015 er en indikation af, at designprocessen aldrig ender. Det er derfor essentielt, at der fokuseres på at udvikle bedre og mere nutidige processer til at co-designe vores sociale og samfundsmæssige udvikling. Den 'danske velfærdsmodel' er under pres fra de sociale og grænseoverskridende udfordringer, vi står over for. Problemer som flygtninge fra krigs- og klimakatastrofer, tiltagende ressourceknaphed, stigende global social ulighed, migrationen fra landet til byerne og økonomiske gentagende kriser stopper ikke ved Danmarks grænser. Man kan vælge politiske løsninger, der gennem restriktioner og stramninger forsøger at dæmme op for problemerne ved de danske grænser, eller man kan arbejde på at udvikle modeller i den danske velfærdskultur,

så den er modstandsdygtig og robust nok til at overleve i en verden i drastisk forandring. Grundlaget for at skabe sociale og økonomisk bæredygtige samfundsmodeller findes i co-designmetoderne.

Derfor er det helt essentielt, at vi arkitekter og designere, der arbejder med disse designmetoder, både tager ansvar på dette område og gives mulighed for at arbejde med processerne. Strategisk kulturforandring er en knibtangsmanøvre, hvor der skal være den rigtige blanding af top down (visioner/opbakning/incitament) og bottom up (indsigt/engagement/motivation). Visioner og mål for forandringer skal udarbejdes i fællesskab, og de skal bakkes op politisk. Men hvis der ikke også i realiseringsfasen arbejdes intenst med at designe kulturforandringsprocesserne, kan målene kun nås gennem sanktioner og lovgivning, som vi ved ikke skaber lykkelige borgere.

”DESIGNET AF VORT SAMFUND, ALTSÅ DEN MÅDE VI HAR VALGT AT LEVE SAMMEN PÅ, ER ALTSÅ AF AFGØRENDE BETYDNING FOR VORES GLÆDE I DAGLIGDAGEN.”

33

Illustrationer

Figur 1: Jørgen Rasmussen.

Noter

¹ Co-creation and the new landscapes of design; Elizabeth B.-N. Sanders & Pieter Jan Stappers, 2008.

² Von Hippel, E. (1986), "Lead Users: A Source of Novel Product Concepts".

³ <http://we-economy.net/>.

⁴ <https://www.uber.com/> Uber er en App der forbinder en bruger der har brug for transport med en bilejer, en ydelsesproducent, der ønsker at sælge denne ydelse. Uber varetager kontakten og de økonomiske transaktioner mellem bruger og udbyder gennem Ubers serviceydelse. Uber findes endda i en kinesisk version, Yidao Yongche.

⁵ <http://airbnb.com> I september 2014 skrev

TechCrunch (<http://techcrunch.com/2014/09/18/airbnb-cfo-andrew-swain-has-left-the-company/>) : "Today, the company reports over 800,000 listings worldwide, and having served over 17 million guests across 600 cities and 190 countries." Airbnb er således verdens største hotelkæde uden at eje ét eneste hotel.

⁶ A Social Vision for Value Co-creation in Design; Liz Sanders, George Simons 2009.

⁷ FN's rapport 'World Happiness Report'.

⁸ <http://videnskab.dk/kultur-samfund/hvorfor-er-danmark-et-af-verdens-lykkeligste-lande>.

MASTERPLAN, PLAN B, BOBLER OG SPIRER – MIDLERTIDIG OG SAMSKABT BYUDVIKLING

TOM NIELSEN,
ARKITEKT OG PROFESSOR,
ARKITEKTSKOLEN AARHUS

34 Artiklen introducerer en række begreber, der kan bruges til at forstå og tænke midlertidige byudvikling og inddragende byudvikling med. Samtidig giver artiklen en byhistorisk kontekst for arbejdet med midlertidighed i arkitekturen og bydannelsen. Artiklen er struktureret med udgangspunkt i to centrale begrebspar: Masterplan vs. Plan B og Bobler vs. Spirer. De overordnede pointer og internationale tendenser eksemplificeres og diskuteres med en række eksempler fra planlægningen af Aarhus.

Masterplanlægning knytter sig til planlægningsidealene fra 1920'erne og 30'erne som et redskab til at håndtere den store flytning fra land til by, som de europæiske og amerikanske byer oplevede på det tidspunkt. Masterplanen skulle kontrollere og sortere byvæksten og den moderne by, så den blev komfortabel og effektiv. Begrebet 'masterplan'¹ bruges i forbindelse med det, man med reference til Zygmunt Baumanns begreber om den faste og den flydende modernitet² kan kalde den 'faste modernitet's realisering. Det drejer sig om at dyrke særlige funktioner i særlige områder og forbinde dem

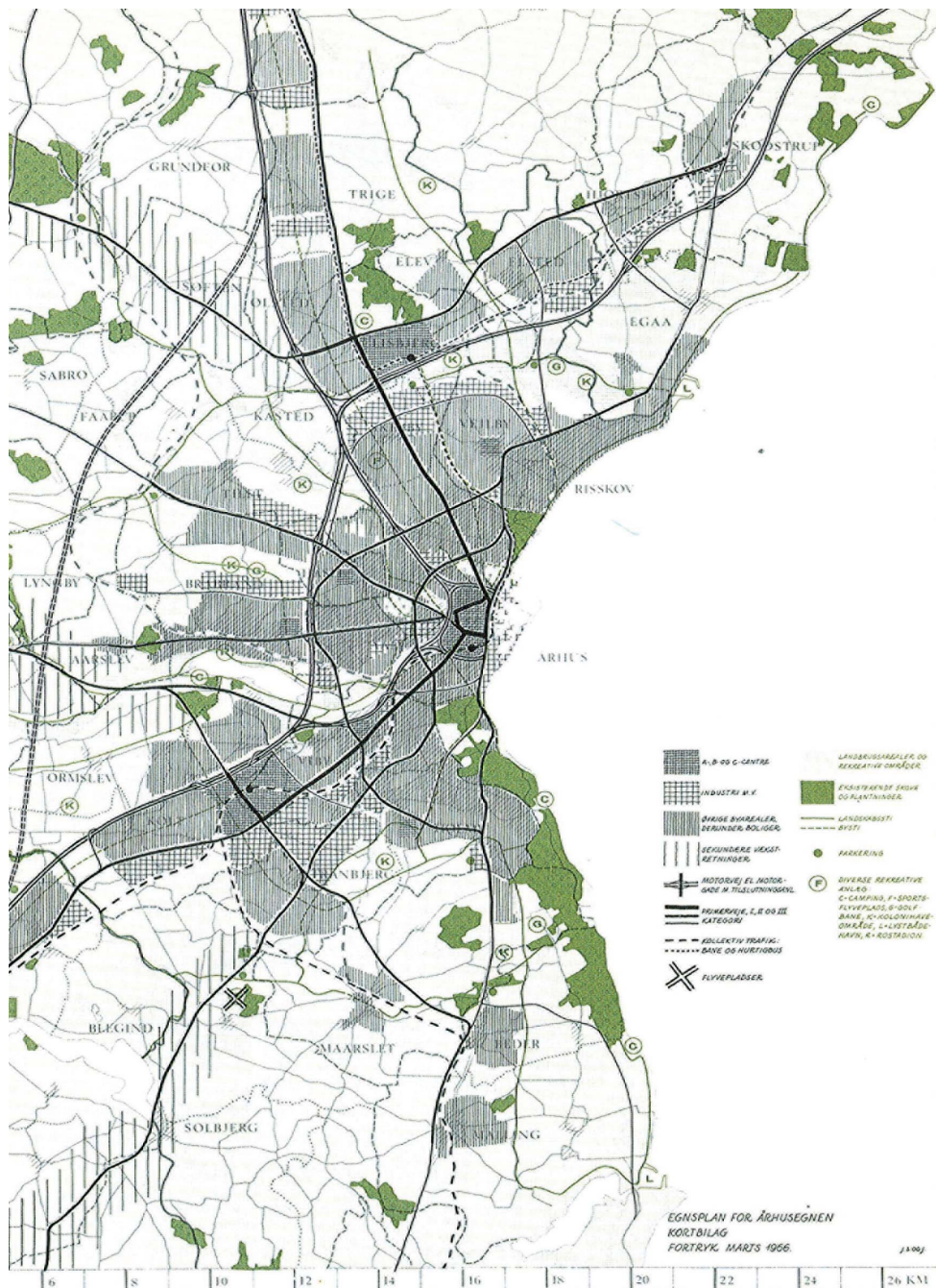
med infrastruktur. Den moderne fysiske planlægning baserede sig på to grundlæggende ideer. For det første: At det er muligt at planlægge. For det andet: At det er attraktivt at planlægge som et modsvar til økonomiske og politiske udsving. Den moderne planlægnings grundlæggende redskab var og er masterplanen. En plan der viser et billede på en ideel fremtid. Masterplanen er ikke nødvendigvis tidssat. Men det er den fysiske plan der skal skabe sikkerhed omkring udviklingen, og som skal styre processen, så resultatet bliver 'godt'. I starten var disse planer udviklet som visioner og utopier. Eksempler på det kunne være Tony Garniers Cite Industrielle (1904) eller Le Corbusiers Plan Voisin (1925) for et nyt Paris. Efter 2. verdenskrig blev masterplaner som disse realiserede. Allerede da de første byggede resultater af den modernistiske planlægning kunne opleves, opstod tvivlen og diskussionen om, hvad der var 'godt'.

Særligt de planer, der skulle byforny eller sanere den eksisterende by, hvor der faktisk boede mennesker, mødte modstand.

Jane Jacobs succesfulde kamp mod planerne om at sanere Greenwich Village i New York blev et vendepunkt og udgør stadig et udgangspunkt for ideen om, at borgere kan påtage sig planlægningsretten over deres bydel. Hendes bog *The Death and Life of The Great American Cities* fra 1961 og kampen mod gennemførslen af meget store planer om at omdanne New York og Manhattan til en mere velfungerende moderne bymaskine med motorveje og kvarterer, der var programmeret til særlige funktioner, fremhæves ofte som tegn på det paradigmeskifte, der skete i løbet af 1960'erne og 70'erne. Jacobs var en del af en protestbevægelse, og var konservativ i sin tilgang. Hun ønskede at bevare de eksisterende kvaliteter, og fokuserede netop på den 'samskabelse' der foregik indenfor en eksisterende overleveret bebyggelsesstruktur og som ikke kunne skabes fra ny i den 'tabula rasa'-tilgang der var fremherskende i planlægningen og byfornyelsen på det tidspunkt. Jacobs position og byforståelse dannede inspiration for mange andre tilsvarende bevægelser andre steder i verden.

35

I Aarhus var en af de mest markante eksempler beboerinitiativet i Sjællandsgadekvarteret, der ligeledes var 'truet' af en masterplan, der omkring 1970 skulle ordne og sanere området. Men beboerne ville gerne blive boende, og de ville gerne selv stå for omdannelsen af deres bydel, bl.a. gennem etableringen af det beboerdrevne Børnenes Jord, der er en legeplads og et dagtilbud for børn i kvarteret samt et beboerhus i en gammel fabrik, der ellers skulle have været revet ned. Børnenes Jord og Beboerhuset eksisterer stadig i dag.³ Her kan man således begynde at tale om samskabelse der ikke bare forstås som det liv der skabes sammen i et historisk bykvarter, men også som noget der aktivt producerer nye

Figur 1. Traditionel modernistisk vækstorienteret masterplan: Egnsplan for Aarhus, 1966.

steder og ny arkitektur. Det er et af mange eksempler på, hvordan modstanden mod den moderne byplanlægning også kunne være produktiv og bidrage til at formulere nye idealer og måder at gøre tingene på. Med de planlovsreformer, der blev lavet op igennem 1970'erne, blev borgerinddragelsen formaliseret. Så den masterplanlægning, der havde kendetegnet tilgangen i den moderne byplanlægning, skulle begynde at forholde sig til borgere og brugeres interesser. Selvom kampen for borgerindflydelse blev integreret i selve planlægningsprocessen, kan man karakterisere kampen for den som en vigtig del af byplanlægningens lange krise, der startede i 1960'erne og udviklede sig igennem 1970'erne og 80'erne. Spørgsmålet var, hvad planlæggerne skulle gøre, når de nu ikke længere bare kunne lave planer, der styrede udviklingen.

En mulighed var, at arkitekterne helt holdt op med at tegne og i stedet satte sig og drak kaffe med beboerne på lange aftenmøder om et kvarters fremtid. Det gjorde en del af dem, men det viste sig heller ikke ideelt i forhold til at sikre den faglighed, der lå i hvert fald i den arkitekturbaserede byplanlægning, der rummede en ekspertise i at kunne forme steder og rum. For byerne blev ved med at udvikle sig, gennem omdannelse, men i høj grad også gennem tilvækst af nye byområder. Det var tilfældet for nogle byer i Danmark og den vestlige verden, men i mest udpræget grad uden for Europa og USA i de dele af verden, hvor industrialiseringen og vandringer fra land til by først var ved at gå i gang. Netop det interesserede den hollandske arkitekt Rem Koolhaas sig for i løbet af 1990'erne, hvor han erklærede den traditionelle modernistiske masterplanlægning for død og definerede en ny tilgang til planlægningen.⁴

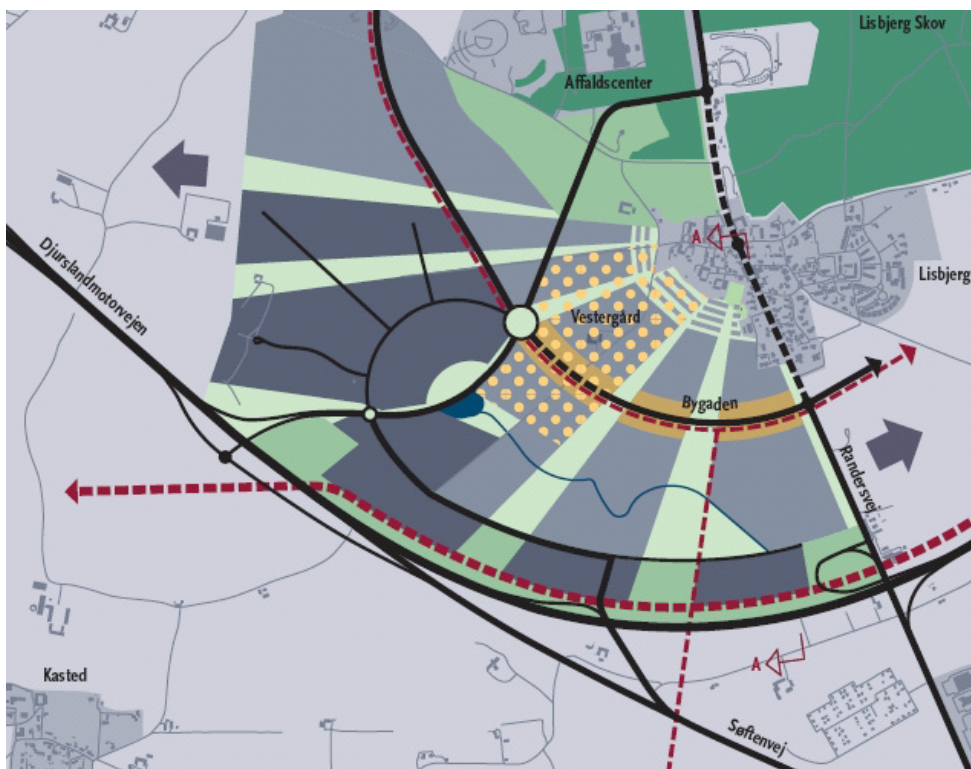
37

Det, der nu blev fokuseret på, var ikke en kritik af 'livet mellem betonhusene' som den modernistiske planlægning havde skabt, men derimod byplanlægningens manglende evne til at omstille sig til nye vilkår. Det var relevant af mange forskellige årsager. Set med et arkitektperspektiv fordi man her i 1990'erne kunne se tilbage på, hvordan de modernistiske planer fra 1960'erne og de tidlige 1970'ere i mange tilfælde stod halvfærdige og ufuldendte tilbage, fordi den vækst, de var baseret på, ikke var kommet. Samtidig var boligpræferencerne skiftet.

Set med et økonomisk perspektiv kunne de planer, der var lavet i 1980'erne med fokus på fortætning og byfornyelse ikke rumme den investeringslyst, nye type virksomheder og vækst, der opstod med den nye globale økonomi 1990'erne. Masterplanlægningens ufleksible

Figur 51 + 61 I virkelighedens verden: Sådan kom planerne til at se ud for Aarhus Havn og Lisbjerg.

rammer passede dårligt med arkitekturens nye rolle som investerings- og spekulationsobjekt. Der var således både en konservativ (Jacobs) og en progressiv (Koolhaas) tilgang til kritikken af masterplanlægningen.

Plan B

Mange arkitekter begyndte som en konsekvens at tænke planlægning på en anden måde. Med reference til Baumanns begreber bevægede samfundet sig fra den faste til den flydende modernitet. Planlægning begyndte at handle om at etablere og dyrke relationer. CHORAs projekt Aarhus Horizon til konkurrencen om Aarhus' bynære havnearealer fra 1998 er et godt eksempel herpå. Ideen i forslaget var at pege på steder, lokaliteter, aktører, der er særligt potente i en fremtidig omdannelse. At pege på og bygge mulige relationer. Men det hele er lagt op til en stor samskabelsesproces med og mellem interessenter på mange forskellige niveauer. Projektet fik en 3. præmie. Måske for at anerkende at en ny tilgang til planlægningen var på vej. Men som vinder udpegedes et forslag fra Knud Fladeland Nielsen og Per Teglggaard Jeppesen, der var traditionelt masterplanlæggende i sin tilgang dog med den tilføjelse, at der nu var et langt højere fokus på den konkrete arkitektur end på funktionel opdeling. Men i denne sammenhæng er det traditionelt modernistisk, idet det tænker en fysisk ramme, som egentlig ikke er til diskussion, og på den måde at byens kvalitet skal sikres gennem etablering af den overordnede disponering af området med forskellige fysiske forbindelser, åbninger og lukninger.

Nogle få år efter var den nye tilgang til planlægningen dog (næsten)⁵ moden nok til at danne baggrund for det næste store byudviklingsprojekt i Aarhus. I konkurrencen om den nye bydel,

MASTERPLAN

- Planlægges *oppefra-ned* men sendes i høring
- Plantegning i fast skalaforhold er det centrale plandokument
- Et langt (i udgangspunktet) tidsperspektiv
- Realiseres gennem formelle planer
- Knyttet til store investeringer
- Generelt fokus på et marked, offentligheden eller andre forståelser af byens indbyggere

PLAN B

- Planlægges både *oppefra-ned* og *nedefra-op*
- Diagrammet og procesplanen er det centrale dokument
- Både kort og langt tidsperspektiv
- Udvikles på baggrund af helt specifikke ønsker og muligheder

"MAN KAN SÅLEDES HELT OVERORDNET TALE OM TO FORSKELLIGE TRADITIONER FOR AT PLANLÆGGE. MASTERPLANEN OG PLAN B. DE ER BEGGE STADIG-VÆK EKSISTERENDE, MEN DEN ENE HAR EN LÆNGERE HISTORIE BAG SIG OG FYLDER GANSKE MEGET MERE I NUTIDIG PLANLÆGNINGSPRAKSIS."

Lisbjerg vandt et forslag fra tegnestuen Effekt. Projektet er interessant og markant, idet det ikke opererer med en central plantegning, men derimod en række diagrammer der beskriver potentialer og værdier, der skal tages udgangspunkt i, når planlægningsprocessen igangsættes. Centralt står ideen om, at byen skal udvikles gennem prototypedesign, der kan testes osv.

Det var et klart brud med masterplan-tankegangen, og ideen om at tegne den perfekte plan og så komme i gang med at bygge byens huse og infrastruktur uden så mange mellemregninger.

Man kan således helt overordnet tale om to forskellige traditioner for at planlægge. Masterplanen og det der kan kaldes en Plan B-tilgang. Masterplanlægningen har en længere historie bag sig og fylder ganske meget mere en 'Plan B-planlægningen' i nutidig planlægningspraksis.

Masterplanlægning sker (også efter introduktionen af den formelle borger- og interessentinddragelse) oppefra-ned og realiseres gennem planer, gennem designforslag til kvarterer, karréer, parker osv. Masterplanen er et dokument, der styrer en række formelle planer, som anvendes til at realisere byudviklingen igennem. Dens centrale dokument er en plantegning i fast skalaforhold. Masterplanlægning er oftest knyttet til meget store både offentlige og private investeringer. Den opererer med et langt, i princippet uendeligt, tidsperspektiv og viser et forslag til et færdigt billede, som realiseringsprocessen skal komme så tæt på som muligt, og som efter realiseringen i princippet ikke skal ændres. Masterplanlægningen opererer oftest med et generelt billede af byens befolkning. Vinderprojektet og planen for Aarhus Bynære Havnearealer er et godt eksempel på dette.

B-planen udvikles på den anden side oftest uden et langt tidsperspektiv, på baggrund af helt specifikke ønsker og muligheder, i en meget lille

skala, eller hvis det er store projekter som festivaler, i et meget kort tidsrum. Der planlægges både 'oppefra-ned' og 'nedefra-op'. Effekts projekt til Lisbjerg ville hvis det var blevet realiseret have været et eksempel på det: Igangsat af kommunen, men umuligt at konkretisere uden inddragelse af interessenter.

Der vil altid være knyttet helt specifikke brugergrupper til det, modsat masterplanens mere generelle fokus på 'et marked,' 'offentligheden' eller andre generelle forståelser af byens indbyggere. Diagrammet og procesplanen er det centrale dokument.

Skiftet fra den faste til den flydende modernitet er ikke et paradigmeskift, hvor man har bevæget sig fra masterplanlægning til procesorienteret planlægning.

Figur 7. Store Torv Aarhus. Opvarmning til Kulturbymarkedet (2013).

**”FESTIVALLLEN HAR ÆNDRET IKKE BLOT DEN LOKALITET
DET FOREGIK PÅ (DYRSKUEPLADSEN I ROSKILDE), MEN
OGSÅ BYEN ROSKILDE, OG TIL EN VIS GRAD MÅSKE
ENDDA DANMARK, I KRAFT AF AT STORE DELE AF
LANDETS BEFOLKNING HAR VÆRET DELTAGERE PÅ ET
TIDSPUNKT I DERES LIV.”**

Figur 8. Oderberger Strasse, Prenzlauer Berg, Berlin.

Masterplanlægningen er stadig dominerende. Andet er tilsyneladende for svært at håndtere. Det synes som om, de flydende elementer – kapitalen eller de brugere der gerne vil have lov at bygge huse eller dele af byerne – skal kunne fanges af noget. Klare strukturerende fysiske rammer eller forventninger om en bestemt fremtid er de oplagte muligheder. Hvis det bliver alt for flydende, bliver udviklingen for usikker og svær at styre. Der er mange penge involveret i at byggemodne, etablere infrastruktur mm. Derfor skal der være investeringssikkerhed, og dermed er man tæt på et af de helt centrale begreber i planlægningen.

Både Effekts forslag til Lisbjerg og CHORAS forslag til Aarhus Havn var forsøg på at gøre Plan B til Plan A. Men kan man overhovedet det? Selvom det lyder konservativt og usjovt, har byerne nok brug for masterplanerne. Det synes til gengæld vigtigt at være bevidst om, hvornår vi skal bruge dem, og at vi ikke skal bruge dem hele tiden. Det interessante er, at de aktiviteter, som genereres af Plan B, altid vil være en forudsætning for, at resultatet af plan A vil opfattes som en by, men også at Plan A kan være, men ikke er en forudsætning for Plan B. Det ser man tilbage før modernistisk planlægning, hvor de fleste

44

Figur 9. Sound Festival (Roskilde) 1971.

Figur 10. Tinderbox Festival (Odense) 2015.

”DET MEST MENINGSFULDE ER DOG OFTEST AT UDVIKLE DET FASTE OG DET FLYDENDE SAMMEN.”

byer ikke opstod som resultat af en plan, men som summen af en helt række små specifikke initiativer, der har realiseret en eller form for potentiale. Et hus er blevet bygget på et centralt sted, et andet kom til osv.

Men endnu mere interessant ser man det rundt omkring i verden, på steder hvor masterplanlægning baseret på vækst af en eller anden grund er sat ud af spillet. Det kan være i områder, hvor der ikke er nogen form for økonomisk eller befolkningsmæssig vækst eller mere markant i de såkaldte ‘shrinking cities’, hvor afindustrialiseringen har affødt egentlig stagnation, eller aller vigtigst i de mange uformelle bebyggelser der står for langt den største del af det, vi kalder den globale urbanisering.

Midlertidig byudvikling

Det mest meningsfulde er dog oftest at udvikle det faste og det flydende sammen. Her spiller midlertidig arkitektur en stadig stigende rolle.

45

Idet det ikke gik særlig hurtigt med at få etableret den nye bydel på Aarhus bynære havnearealer (nu kaldet Aarhus Ø), var både byen og grundejerne interesserede i at skabe aktiviteter på de forladte havnepierer, der skulle holde liv i projektet og drømmen om en ny bydel. Strandbarer, midlertidige haver mv.

I Ørestaden i København der også er baseret på en traditionel modernistisk masterplan har man arbejdet meget fokuseret med denne måde at skabe en by på. Efterhånden som byen er blevet realiseret, og beboere er flyttet ind, er der opstået en efterspørgsel efter mere byliv og noget andet end bare spekulationsøkonomiens boligarkitektur. Diskussionen om denne mangel har i høj grad relateret sig til den måde, Ørestaden faktisk er planlagt og bygget på. Dette aspekt omhandler denne artikel ikke, men interessant er det, at man fra udviklerens side (det statsligt/kommunale selskab By og Havn) etablerede en bylivsafdeling og iværksatte en række projekter, der skulle bygge byen ‘nedefra’ med udgangspunkt i konkrete rum for konkrete aktiviteter. I en periode hvor udbygningen af Ørestaden ikke gik så hurtigt – var realiteten, at bylivs-planlæggernes plan B var den,

der udviklede Ørestaden.⁶ Der var mange forskellige tiltag. Forskellige begivenheder, men også midlertidig arkitektur. Containergader, midlertidige parker.

Under optakten til at Aarhus skal være kulturhovedstad i 2017, bliver midlertidig arkitektur brugt både konkret og symbolsk som en måde at 'gentænke' byen på. Alle disse aktiviteter låner inspiration fra et bylivsideal, man finder stærkt repræsenteret i Berlin, hvor man de seneste 25 år har set, hvordan det planlægningsvakuum, der opstod med Berlinmurens fald og det Østtyske systems forsvinden, resulterede i en ny form for byrum og en anden form for by. Der var i hvert fald en anden form for byoplevelse, af noget man måske kunne kalde en 'flydende' by af mere eller mindre midlertidige og brugerskabte steder. Denne tilgang eller dette ideal har spredt sig i hvert fald til Danmark også. bla gennem de mange 'urban farming' projekter, midlertidig arkitektur og byrum som strandbaren på Aarhus Havn. Den flydende by er dog for generelt et begreb. Der er mindst to forskellige tilgange. Man kan bruge to festivaler, to store sammenlignelige midlertidige begivenheder til at forklare forskellen.

"BLIVER POLITIKERE, EVENTMAGERE OG IKKE MINDST BRUGERE TAGET SOM GIDSLE I ET KYNISK SPIL OM AT SKABE INVESTERINGSSIKKERHED? ER DET LIGE MEGET, SÅ LÆNGE PROJEKTERNE SKABER INTERESSANTE OPLEVELSER OG MERE LEVENDE BYRUM?"

Roskilde festival opstod samtidig med Sjællandsgadeaktionen omkring 1970. Et resultat af en gruppe unge mennesker der satte sig sammen for at skabe noget baseret på deres egne interesser og uden et repræsentationelt demokratisk organ som rammesætter. Sound Festival var en begivenhed, der blev til en lang serie (Roskilde Festival), som nu har eksisteret i over 40 år. Festivalen har ændret ikke blot den lokalitet, det foregik på (Dyrskuepladsen i Roskilde), men også byen Roskilde, og til en vis grad måske endda Danmark, i kraft af at store dele af landets befolkning har været deltagere på et tidspunkt i deres liv, men også fordi det er et brand, der er kendt langt uden for landets grænser.

BOBLER

- Begivenheder, der skal skabe opmærksomhed.
- Understøtter MASTERPLANEN.
- Meget kort og på forhånd fastlagt levetid.
- Ofte overvejende oppefra-ned og med økonomiske interesser involveret.
- Er knyttet til det, vi kalder projektsamfundet og projektmidler.⁷

SPIRER

- Mindre tiltag, der har potentialet til at blive permanente dele af byen.
- Mulighed for at påvirke og ændre MASTERPLANEN.
- Det ikke på forhånd afgjorte tidsperspektiv betyder at den indre nødvendighed er stærkere. Der skal ildsjæle eller varigt engagement til.
- Ofte overvejende nedefra-op og med meget små eller ingen økonomiske involverede.

Figur 11. Sammenligningsdiagram mellem begreberne 'Bobler' og 'Spirer'

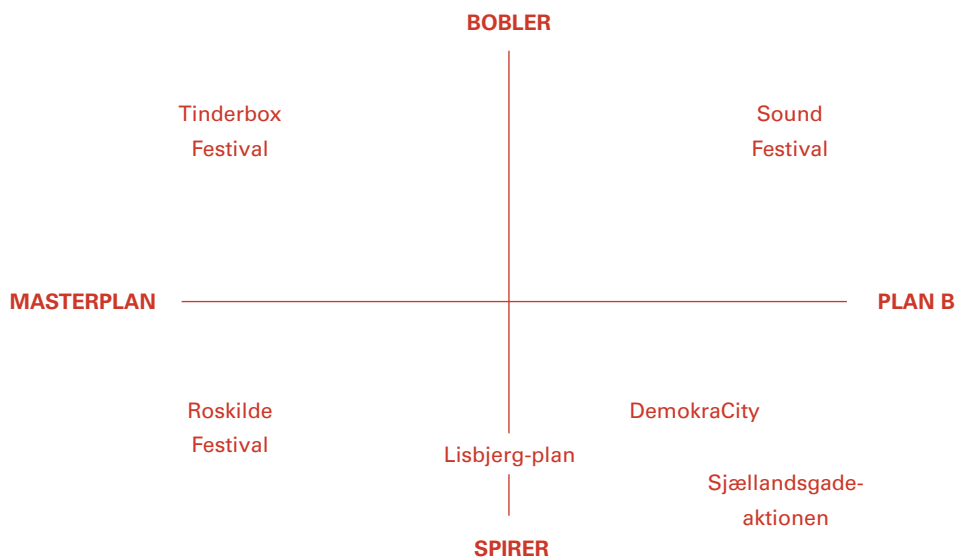
Overfor det kan man sætte Tinderbox-festivallen, som løb af stablen for første gang i 2015 i Odense, og er tænkt som en tilsvarende, konkurrerende begivenhed. Det, der er forskellen, er, at denne festival er initieret af Odense Kommune som et led i en bevidst og politisk drevet byudviklingsstrategi. Det er karakteristisk for den nutidens planlægningsvirkelighed, at overordnede 'helhedsplaner' er blevet strategiske, og at de indeholder og adresserer det midlertidige eller flydende. I Odense har bystyret valgt at investere i en festival for at profilere byen i forhold til særlige grupper, og vise hvad byen også er eller kan være.

47

Der er altså en markant forskel mellem disse to tilsyneladende næsten identiske fænomener. Roskilde Festival er skabt nedefra-op og blev de første år nærmest modarbejdet af kommunen, der så den som besværlig og uordentlig. Tinderbox er planlagt oppefra. Man kan metaforisk beskrive Roskilde Festival som en spire, der er blevet til en skov. Og Tinderbox (indtil videre) som en boble, der skal pustes op hvert år bl.a. gennem et betydeligt driftsbidrag fra kommunen.⁸

Bobler og spirer

Begreberne 'boble' og 'spire' kan bruges til at forstå disse væsentlige forskelle imellem en del af disse midlertidige projekter og B-planer. Boblen er karakteriseret ved at være en begivenhed, der skal skabe opmærksomhed. Den er ofte tænkt som et element understøttet af masterplanen. I Tinderbox eksemplet en byudviklingsstrategi, og i eksemplet strandbaren i Aarhus den konkrete masterplan for havnen,

Figur 12. Matrix over tilhørsforhold mellem begreber og cases behandlet i artiklen.

48 som naturligvis også er et vigtigt element i en overordnet bystrategi. Bobler har ofte en på forhånd planlagt levetid (det gælder dog ikke Tinderbox). De er ofte knyttet til større økonomiske interesser end dem, der umiddelbart ligger i begivenheden. Det er Tinderbox, Aarhus havn og Ørestaden alle gode eksempler på. Her er grundejere og kommuner initiativtagere og de støtter økonomisk tiltagene mod at kunne få investeringen igen senere gennem skatteindtægter fra nye borgere, forhøjede ejendomspriser mv.

Spirer er karakteriserede ved oftest i udgangspunktet at være mindre tiltag, der har potentialet til at blive permanente i dele af byen (Roskilde festival er et godt eksempel på dette). De er ikke afhængige af en masterplan og fungerer måske oftest bedst uden, men har potentiale til at påvirke og ændre masterplanen. Det har strandbaren eller byhaverne på Aarhus havn eller de midlertidige tiltag i Ørestaden ikke. Ihvertfald ikke særligt meget. Det ikke på forhånd afgjorte tidsperspektiv betyder, at den indre nødvendighed ofte er stærkere. Der skal ildsjæle eller varigt engagement til, og penge er ikke nødvendigvis nok. Generelt er det sådan, at spirer (metaforikkens nærhed til begrebet 'græsgrødder' peger på dette) ofte overvejende etableres 'nedefra-op' og med meget små eller ingen økonomiske interesser involveret.

Konklusion

Planlægningen opererer i et felt som er fyldt med praksis (masser af planlægning og masser af midlertidige projekter), men til gengæld ikke belastet overvældende med teoretisk refleksion knyttet til denne praksis. Samtidig savnes der en kritisk diskussion af de projekter, der skabes for at understøtte ofte ikke helt gennemskuelige strategiske planer. Bliver politikere, eventmagere og ikke mindst brugere taget som gidsler i et kynisk spil om at skabe investeringssikkerhed? Eller er det lige meget, så længe projekterne skaber interessante oplevelser og mere levende byrum?

Indledningsvis kan en overordnet forståelsesramme opstilles. Diagrammet på modsatte side samler de forskellige eksempler i et større felt og gør det lidt mere komplekst.

Man kan have sam-skabte projekter, der både fungerer inden for en masterplan-ramme og en PlanB-ramme, og de kan både være tænkt som bobler og spirer.

Man kan måske bruge den til at blive mere bevidst om, hvad det er, forskellige sam-skabte projekter egentlig gør, og måske også hvad vi vil og kan med dem.

49

Sound Festival var en boble tænkt uden for planlægningen. Langsomt gennem dens gentagelser blev den til en spire, der i høj grad var en Plan B, og som ikke var integreret i den officielle planlægning af Roskilde. Det er den til gengæld blevet, så den i dag placerer sig centralt i Roskildes masterplanlægning og danner inspiration for begivenheder som Tinderbox, der i udgangspunkt er tænkt som et strategisk initiativ.

DemokraCity projektet kan også placeres i denne ramme. Og hvis man ser på intentionerne bag det, så vil det nok rigtigt gerne placeres i kvadranten Spirer/PLANB. Fordi det handler om den langsomme og langsigtede forandring af byen. Det ønsker ikke at være sjovt og forsvinde, men det vil gerne pille grundlæggende ved, hvordan vi forstår byen og kvaliteten af byens rum, og ikke mindst hvordan vi administrerer og styrer dem.

Illustrationer

Figur 1. Illustration: Aarhus Kommune

Figur 2. Illustration: CHORA

Figur 3. Illustration: EFFEKT

Figur 4. Illustration: EFFEKT

Figur 5. Illustration: Aarhus Kommune

Figur 6. Illustration: Aarhus Kommune

Figur 7. Fotograf: Tom Nielsen

Figur 8. Fotograf: Tom Nielsen

Figur 9. Plakat: Sound Festival, Roskilde

Figur 10. Plakat: TinderBox Festival

Figur 11. Diagram: Tom Nielsen

Figur 12. Diagram: Tom Nielsen

Noter

¹ Vi bruger ikke begrebet masterplan så meget i en dansk sammenhæng, men begrebet dækker over andre begreber som 'helhedsplan', dispositionsplan mv..

² Se fx Zygmunt Bauman: Flydende modernitet. Hans Reitzels forlag 2006.

³ Opgraderingen af boligerne blev klaret igennem forskellige støtteordninger og gentrificeringsprocesser hvor markedet i stigende grad har skabt stadig større økonomiske værdier og dermed kapital til en stadig renovering.

⁴ "Sous le pavé, la plage (under the pavement, beach): initially, May '68 launched the idea of a new beginning for the city. Since then, we have been engaged in two parallel operations: documenting our overwhelming awe for the existing city, developing philosophies, projects, prototypes for a preserved and reconstituted city and, at the same time, laughing the professional field of urbanism out of existence, dismantling it in our contempt for those who planned (and made huge mistakes in planning) airports, New Towns, satellite cities, highways, high-rise buildings, infrastructures, and all the other fallout from modernization. After sabotaging urbanism, we have ridiculed it to the point where entire university departments are closed, offices bankrupted, bureaucracies fired or privatized." Rem Koolhaas, Whatever happened to Urbanism, I S, M, L, XL OMA (with Bruce Mau), The Monicelli Press, New York, 1995, pp. 959/971.

⁵ Effekts forslag vandt men blev stort set ikke anvendt i den videre planlægning af området. Det blev til gengæld den strukturplan, en meget typisk modernistisk masterplan baseret på en geometrisk figur.

⁶ Forelæsning på Arkitektskolen Aarhus, 2. februar 2010.

⁷ Anders Fogh Jensen: Projektsamfundet. Aarhus Universitetsforlag, 2009.

⁸ <http://www.odense.dk/sitetools/presse/pressemeddelelser/pressemeddelelser%202014/odensefestival-faar-internationalt-niveau>

OPEN ROOMs

OPEN ROOM 01

**MODERNE ARBEJDSRUM
– FRIHED VS. FRIKTION?**

OPEN ROOM 02

**TECHNOLOGY IS THE ANSWER,
BUT WHAT IS THE QUESTION**

OPEN ROOM 03

**DIGITAL FABRICATION IN
TOMORROW'S ARCHITECTURE**

OPEN ROOM 04

**KAN BYGGET VELFÆRD
EKSPORTERES?**

OPEN ROOM 05

SKAB BYEN SAMMEN

De nordiske demokratier hører til verdens mest veludviklede og bygger på balancen mellem en central og en decentral styreform, hvor borgerne gennem selvvalgt engagement er toneangivende i beslutningsprocesserne. Men demokratiet er kommet under pres, da beslutninger globalt og nationalt flyttes længere og længere væk fra den enkelte borger.

Samtidig vokser bevægelser frem med borgere, netværk, organisationer og offentlige myndigheder. De arbejder sammen om at skabe konkrete lokale forandringer i byen. Det kan være kulturmiljøer, byhaver, sportsbegivenheder eller andet. Nogle er midlertidige, andre permanente. I bogen er samlet forskellige perspektiver på hvilke kræfter, der kan ligge bag "at skabe byen samme" – og hvad det kan handle om set i et større perspektiv.

